

Γιώργος Μανιάτης

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΟΡΘΟΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑ

Σχόλιο στην εισήγηση του Κοσμᾶ Ψυχοπαίδη
“Ιστορισμός και Κανονιστικότητα”

Σήμερα είναι αναγκαῖος ὁ ἀναστοχασμός πάνω στους ὅρους, τίς προϋποθέσεις καί τους κοινωνικοπολιτικούς στόχους τοῦ διαφωτιστικοῦ ἐπιχειρήματος, τῆς πλέον συγκροτημένης καί σημαντικῆς θεωρητικοπρακτικῆς ἀπόπειρας διανοητικῆς καί πολιτικῆς χειραφέτησης τῆς νεότερης ἐποχῆς. Οἱ λόγοι εἶναι ἐμφανεῖς. Ἡ πανταχόθεν ὁμολογημένη κρίση τῆς πολιτικῆς εἶναι κατ’ οὐσίαν ἐπιφαινόμενο μιᾶς γενικότερης κρίσης ταυτότητας τοῦ ἀνθρώπου τῶν συγχρόνων κοινωνιῶν. Πρόκειται γιά πολιτική ἔκφραση ἑνός θεμελιώδους, κεντρικοῦ ἐρωτήματος πού ἀναφέρεται στή θέση τοῦ ἀνθρώπου σ’ ἕναν κόσμο τοῦ ὁποίου τά ὅρια ἐμφανίζονται ὡς ἀπολύτως σταθερά καί σαφῶς περιγεγραμμένα. Ἡ αἴσθηση τῆς ὀλοκλήρωσης τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι, πού ἡ ἐγγεγραμμένη σύλληψη τοποθέτησε στήν ἰδέα τοῦ κράτους ὡς ἠθικῆς ὄντοτητας, ἐμφανίζεται, ὄχι μόνο στή θεωρία, ἀλλά καί στήν καθημερινή πολιτική ἐπιχειρηματολογία, ὡς κοινωνικοπολιτικό ὄριο, ὡς “τέλος” τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης πού ταυτίζεται μέ τήν κατίσχυση τοῦ σύγχρονου φιλελευθερισμοῦ καί τῶν πρακτικῶν τῆς ἀγορᾶς. Ἡ προβληματική τῆς ὑπέρβασης τῶν ἱστορικῶν ὀρίων μέσῳ ὀρθολογικῶν ἀνακατασκευῶν τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, πού εἰσηγήθηκε ὁ Διαφωτισμός, συγκρούεται μέ τή λογική ἑνός μὴ ὑπερβατοῦ ὀντολογικοῦ ὀρίου, ἑνός ἱστορικοῦ ὀρίζοντα δίχως δυνατότητες “ἀνοίγματος”, μιᾶς ἀλαζονικῆς ἀντίληψης ὅτι δέν μπορούμε νά ὑπερβοῦμε τό σήμερα, νά γίνουμε ἱστορικά ὑποκείμενα, φορεῖς τῆς κίνησης πού θά ἀρνεῖται θεωρητικά καί πρακτικά τό ἀδύνατον τοῦ ἱστορικοῦ ὀραματισμοῦ.

Ἱστορικά, μαζί μέ τό Διαφωτισμό τέθηκε καί ἡ ἄρνησή του, ἡ κριτική τῶν βασικῶν του ἀρχῶν. Ἀμφισβητήθηκε, δηλαδή, ἡ πίστη στή δυνατότητα τοῦ ὀρθοῦ λόγου ὄχι μόνο νά κατανοεῖ καί νά ἐρμηνεύει τό πραγματικό ἀλλά καί νά τό ἀνακατασκευάζει. Ἀμφισβητήθηκε ἡ ὀρθολογικότητα ὡς γενική προϋπόθεση τῆς ἐνότητας τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ὅρος τῆς ἐνιαίας ἀνθρώπινης

φύσης, ως κατεξοχήν στοιχείο της διατύπωσης δεσμευτικών αρχών του ήθικοπολιτικού πράττειν καθολικού κύρους. Όπως συχνά συμβαίνει στην ιστορία των ιδεών αμφισβητήθηκε το έπιχείρημα στην άκραία έκφρασή του που κατέδειξε τον έντονα φορμαλιστικό του χαρακτήρα. Τη θέση της εξωιστορικής, αποπλαισιωμένης ορθολογικότητας – προϊόντος μιᾶς όρισμένης φυσικοδικαικῆς αντίληψης που τροφοδότησε τους πρό - και ἔξω - κοινωνικούς προσδιορισμούς της ανθρώπινης φύσης και τὴν ἐξ αὐτῶν συναγωγή αἰώνιων αρχῶν δεσμευτικότητας για τὴ συγκρότηση καὶ λειτουργία τῆς πολιτικῆς κοινωνίας – ἀποπειράται νά καταλάβει ἡ δυναμική τῶν συγκεκριμένων πολιτισμικῶν παραδόσεων, γλωσσικῶν, συμβολικῶν, ποιητικῶν, μυθολογικῶν, που καθορίζουν τὸ περιεχόμενο καὶ τὴ δράση τῶν ιστορικῶν ὑποκειμένων. Αὐτή, γιὰ παράδειγμα, ἦταν ἡ ἔνσταση τοῦ πρώιμου γερμανικοῦ ρομαντισμοῦ ἀπέναντι στὶς ἐπιταγές τοῦ Διαφωτισμοῦ, ἰδιαίτερα τῆς καντιανῆς ἐκδοχῆς του.

Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι καὶ τότε, ὅπως καὶ σήμερα, ἡ συζήτηση ἐπικεντρώθηκε στὴν κατανόηση τῆς φύσης τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ ὑποκειμένου τῆς. Στὴν περιγραφή τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ ἀνθρώπου σὲ σχέση μὲ τὸ πολιτισμικὸ καὶ πολιτικὸ του περιβάλλον. Ὁ ἐπαναπροσδιορισμὸς τῶν ὁρίων τοῦ διαφωτιστικοῦ ἐπιχειρήματος ὡς πλαισίου ὀρθοπραξίας συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴ δραματικὴ δοκιμασία τῆς ἐνιαίας ὑποκειμενικότητας τοῦ ἀνθρώπινου γένους στὴ λογικὴ ἐνός διπολικοῦ σχήματος ἐκσυγχρονισμοῦ καὶ παράδοσης. Ἐκσυγχρονισμὸς που ἐκτρέπεται σὲ ἀφηρημένη φορμαλιστικὴ ἐπὶ κληση συναίνεσης στὴν ἀποδοχὴ τῆς κυριαρχίας μιᾶς ἀναπτυξιακῆς τεχνοκρατικῆς ἀντίληψης καὶ παράδοσης που ἔχει ὡς ἀκραίες ἐκδηλώσεις τῆς τὸ θρησκευτικὸ φονταμενταλισμὸ καὶ τὸν ἔθνοκρατιστικὸ παροξισμό.

Οἱ νέες διαδικασίες σχηματισμοῦ τοῦ ὑποκειμένου σὲ ἀτομικὸ καὶ κοινωνικὸ ἐπίπεδο –μέσω τῶν σύγχρονων ἐπικοινωνιακῶν πρακτικῶν, τῆς ἐφαρμοσμένης ὑψηλῆς τεχνολογίας, τῆς ἀναδιάρθρωσης τῶν ἐργασιακῶν σχέσεων – σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν κατάρρευση τῶν σοσιαλιστικῶν καθεστώτων τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης καὶ τὴ διαμόρφωση συνθηκῶν πρωταρχικῆς συσσώρευσης στὶς κοινωνίες αὐτές ἀποτελοῦν καθοριστικὰ συστατικὰ τῆς νέας κοσμολογίας καὶ τῆς φαινομενικῆς καταξίωσης τῆς ἠθικῆς τῶν ἀνταγωνιστικῶν σχέσεων. Ταυτόχρονα, ἡ μετ' ἐπιτάσεως ἀναζήτηση ἐνός ἐθνικοῦ αὐτοπροσδιορισμοῦ ὡς ὑποκατάστατου τῆς ἔτσι ἢ ἄλλιως κρίσης ταυτότητας τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου ἐπαναφέρει στὸ προσκήνιο τὸ ἱστορικιστικὸ ἐπιχείρημα. Ὁ σύγχρονος ορθολογισμὸς ἀντιμετωπίζει τὴν πρόκληση τῆς ἀναδιατύπωσης τῶν ὁρῶν καὶ τῶν προϋποθέσεων δημιουργίας τῆς νέας κοινωνικῆς ἀτομικότητας καὶ τοῦ ἱστορικοῦ τῆς ὀρίζοντα. Ἡ σημερινὴ κριτικὴ σκέψη ὀφείλει νά λαμβάνει ὑπόψη τῆς τὴν κριτικὴ που τῆς ἀσκοῦν οἱ θεωρίες ἀμφισβήτησης τῆς νεωτερικότητας καὶ τοῦ προγράμματος τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ νά ἐπιχειρεῖ τὴ συστηματικὴ ἀποδόμησή τους. Μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια μπορεῖ νά ὑπάρξει ὡς συνεχῆς κριτικὴ τῆς κριτικῆς καὶ ἀφομοίωση τοῦ πυρήνα τῆς ὡς ἐνστάσεως - ἐρωτήματος. Πρόκειται κατ' οὐσίαν γιὰ ἓνα κεντρικὸ ἠθικοπολιτικὸ αἶτημα.

Ἡ συνεχῆς ἀμφισβήτηση καὶ ἐπαναθεώρηση τῆς πολιτικῆς θεωρίας καὶ πράξης ἀποτελεῖ τὴ “μοίρα” τῆς νεωτερικότητας. Ἡ στάση αὐτὴ συσχετίζεται μὲ τὴ λογικὴ τῆς παγίωσης τῶν ἐξουσιῶν καὶ τῆς χειραφέτησης τοῦ ὑποκειμένου. Προϋποθέτει τὴν ἐννοια τῆς προόδου ὡς συλλογικοῦ βιώματος τῆς μετὰ Χριστὸν ἐποχῆς καὶ μαζί τὴ συνεχῆ προσπάθεια προσδιορισμοῦ τοῦ περιεχομένου της. Κάθε νέα θεώρηση τῆς πολιτικῆς συνιστᾶ καὶ ἓνα σημαντικό ἠθικὸ πρόβλημα, ἀφοῦ ἐπικεντρώνεται στὸν προσδιορισμὸ τῆς ἀνθρώπινης πράξης καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων της στὴ δημόσια σφαίρα. Τὸ ὅτι σήμερα κρίνεται ἀναγκαῖο ὁ προβληματισμὸς γιὰ τὸ περιεχόμενο καὶ τὸ ρόλο τῆς πολιτικῆς νὰ εἶναι ταυτόχρονα καὶ ἀναζήτηση τοῦ συσχετισμοῦ της μὲ τὴν ἠθικὴ ὀφείλεται, ἐν πολλοῖς, στὸ θετικιστικὸ σχίσμα μεταξὺ τῆς περιγραφῆς τῶν πολιτικῶν φαινομένων καὶ τῆς ἀξιολόγησής τους μέσῳ μιᾶς συνολικῆς ὀπτικῆς γιὰ τὴν πραγματικότητα. Ἡ ἀποσύνδεση τῆς πολιτικῆς ἀπὸ τὸ ἀξιακὸ της πλαίσιο τὴν ἀνήγαγε σὲ μιὰ ἐπιμέρους “τεχνοκρατικὴ” δραστηριότητα διαχείρισης οἰκονομικῶν ἢ διοικητικῶν προβλημάτων, ἀφαιρώντας της τὴ δυνατότητα νὰ προσδιορίζει τοὺς σκοποὺς καὶ τὰ μέσα τῆς κοινωνικά προσανατολισμένης ἀνθρώπινης πράξης. Πρόκειται γιὰ μιὰ κατάσταση ποῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τίς φιλοσοφικὲς της ἀφετηρίες, ὀφείλεται στὸν κατακερματισμὸ τῆς σύγχρονης κοινωνικῆς ζωῆς, στὸ χωριστικὸ χαρακτῆρα τῶν σύγχρονων κοινωνιῶν, στὴν ἐργαλειοποίηση τῆς ἀνθρώπινης λογικῆς καὶ τὴ μηχανιστικὴ ἐξατομίκευση. Ἡ διάσπαση μεταξὺ πολιτισμικῶν, οἰκονομικοκοινωνικῶν καὶ ἄλλων ἰδιαιτεροτήτων καὶ καθολικοῦ κύρους ἐξορθολογισμένων κανόνων συμπεριφορᾶς συνιστᾶ τὸ βασικὸ ἰδίωμα τῆς σύγχρονης κοινωνικῆς ἐμπειρίας.

Προκύπτει, ἐπομένως, ἡ ἀναγκαιότητα ἀντιμετώπισης αὐτῆς τῆς διάσπασης μὲ τρόπους ποῦ θὰ ἀποφεύγουν ἀφενὸς τίς μηχανιστικὲς συγκολλήσεις καὶ ἀφετέρου τίς ἐκτροπές τοῦ φορμαλισμοῦ καὶ τοῦ σχετικισμοῦ ἀναζήτησης καὶ διατύπωσης καθολικοῦ κύρους ἠθικοπολιτικῶν ἀρχῶν ποῦ θὰ θεμελιώνουν τὴ σύγχρονη δημοκρατικὴ ζωὴ στὴν οὐσιαστικὴ ἀναγνώριση καὶ ἀποδοχὴ οἰκουμενικῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων. Πράγμα ποῦ ἀσφαλῶς σημαίνει καὶ τὴν ἀναγνώριση τοῦ δικαιώματος τῆς διαφορετικότητας ὡς συστατικοῦ στοιχείου τῆς ἐνότητας τοῦ ἀνθρώπινου γένους.

Ἡ σχετιστικὴ στάση ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ὀρθολογικότητα εἶναι ἀνίκανη νὰ ἐλέγξει τὰ γεγονότα ἢ νὰ σχεδιάσει ὅ,τι συγκροτεῖ μιὰ καλὴ κοινωνία¹. Θεωρεῖ ὅτι ἡ πρακτικὴ –ὄχι ἡ ἱστορικοκοινωνικά καθορισμένη πράξη ὡς ἔσχατη ἐπαλήθευση τῆς θεωρίας, ἀλλὰ ἡ ἀτομικὴ δραστηριότητα– ἀποτελεῖ πρωταρχικὴ κατηγορία στὴ συγκρότηση τῆς γνώσης καὶ ὅτι ὁ νοῦς δέν μπορεῖ νὰ κατανοήσῃ πλήρως τὴν πραγματικότητα. Προσφεύγει στὴν παράδοση ὡς συνόλου πρακτικῶν δεξιοτήτων ποῦ συνιστοῦν τὴ βαθιὰ ριζωμένη στὴν πρακτικὴ παραδοσιακὴ γνώση. Ἡ πρακτικὴ, σύμφωνα μ’ αὐτὴ τὴ θεώ-

1. Fr. v. Hayek, *Studies in Philosophy, Politics and Economics*, New York, Simon and Schuster, 1967, σ. 81.

ρηση, δέν είναι μιá συνειδητή όρθολογική δραστηριότητα, αλλά τό συνεχές τής ανθρώπινης έμπειρίας, μιá παραδοσιακή μορφή δραστηριότητας. "Όλα τά προβλήματα καθώς και οί λύσεις τους έμπεριέχονται άρρητα σέ δραστηριότητες ή εξέταση τών όποιών δέν προϋποθέτει άρχές, μεθοδολογικές ή ήθικές, σκοπούς ή σχέδια, αλλά τούς παραδοσιακά καθορισμένους τρόπους ύπαρξης τών ίδιων τών δραστηριοτήτων. "Η κοινωνική θέση κάθε άτομου θεωρείται θέμα τύχης, άποτέλεσμα αϋθόρητων δυνάμεων πού τό άτομο δέν μπορεί ούτε νά κατανοήσει, ούτε νά έλέγξει. "Έτσι τό άτομο καθίσταται μιá μη αναγώγιμη αϋτοπερικτική έννοια και ή κοινωνία άθροισμα τέτοιων ατομικότητων στή διάδρασή τους. "Αποκλείεται μ' αυτόν τόν τρόπο ή όρθολογική άνακατασκευή τους.

"Η στάση αϋτή συνδέεται, αλλά δέν ταυτίζεται, μέ τή σημερινή έκδοχή τού κοινοτισμοϋ και τήν κριτική του στό σύγχρονο φιλελευθερισμό. "Η σύγχρονη κοινοτιστική προβληματική άσκει κριτική στίς καθολικές άρχές πρακτικού λόγου πού έχουν δεσμευτική λειτουργία, έπειδή θεωρεί τή σχετική έπιχειρηματολογία ίστορικά και κοινωνικά ανεπαρκή, άφοϋ στηρίζεται, στό όνομα μιáς άφηρημένης οίκουμενικότητας, στήν άποπλαισίωση τών ανθρώπινων ύποκειμένων, στήν κατασκευή "άποψηλωμένων" ατόμων. Στή θέση τών κατακερματισμένων ατομικών έμπειριών ή κοινοτιστική στάση έχει προτείνει τήν αναζήτηση ενός κοινού τέλους ως ένοποιητικού στοιχείου τής σύγχρονης κοινωνικής ζωής μέσω τής ένταξης σέ πρακτικές και παραδόσεις πού στοχεύουν στό κοινό άγαθό, στήν άσκηση τών άρετών κατ' αναλογία μέ τήν άριστοτελική, ή καλύτερα νεοθωμιστική αντίληψη. Οί κοινοτιστές δραματοποιούν, συχνά γόνιμα σέ άλλες περιπτώσεις μέ σαφή συντηρητικό τρόπο, τήν πραγματική άδυναμία ύπέρβασης τόσο τού άφηρημένου χαρακτήρα τής οίκουμενικότητας όσο και τού κατακερματισμένου, διασπασμένου τρόπου πού ό σύγχρονος άνθρωπος βιώνει τή θέση του στόν κόσμο'.

Οί κριτικές ένστάσεις τών κοινοτιστών στή φιλελεύθερη έκδοχή τού διαφωτιστικού έπιχειρήματος έχουν μιá σχετική αναλογία μέ τήν κριτική τού πρώιμου γερμανικού ρομαντισμοϋ στό Διαφωτισμό. Για παράδειγμα, ό Hegel ύποστήριζε ότι ή θεμελίωση συλλογικής πολιτικής ταυτότητας δέν όφείλεται στήν άποδοχή μιáς κοινής κυριαρχικής έξουσίας - άκόμη και μέσω τών διαδικασιών τού κοινωνικού συμβολαίου - αλλά στή συμμετοχή σέ μιá κοινή κουλτούρα. "Η πρώτη επιβάλλεται άπ' έξω, ή δεύτερη άποτελεί έκφραση εκείνης τής έσωτερικής συνείδησης, βάση τής όποιας κάθε άτομο ανα-

2. Παρόλα τά μεταξύ τους κοινά στοιχεία, κυρίως ως πρός τήν έπισήμανση τών ανεπαρκειών τού φιλελευθερισμοϋ, οί κοινοτιστές διαφοροποιούνται σέ καιρία ζητήματα φιλοσοφικά και κοινωνικοπολιτικά. "Ο Ch. Taylor, για παράδειγμα, βαθύτατα έπηρεασμένος άπό τό Hegel είναι πιό ριζοσπαστικός άπό τόν ύστερο MacIntyre, μέ τή σαφή νεοθωμιστική του θέση. "Η κριτική τού M. Sandel, ιδιαίτερα ή έπισήμανσή του για τόν "άποψηλωμένο" έαυτό τού σύγχρονου φιλελευθερισμοϋ, είναι άρκετά διασδυτική και άποτελεσματική ένθ' ό "έξισοτισμός" τού Walzer κινείται στό όρια μιáς οϋτοπικής αντίληψης.

γνωρίζει τον έαυτό του ως αναγκαίο τμήμα του κοινωνικού συνόλου. Ένω, όμως, αρνεϊται τή διδασκαλία του Διαφωτισμού ότι ή ανθρώπινη φύση είναι άμετάβλητη και υποστηρίζει ότι προσαρμόζεται σέ ειδικές συνθήκες, παραδέχεται, επίσης, ότι αυτές οί περιστάσεις συμμετέχουν εξίσου στη συγκρότηση τής ιδέας τής “άνθρωπότητας”, ως έκδηλώσεως τής ένυπαρκτικής πρόθεσης του Θεού. Ο δρόμος από τή διαφορετικότητα και τό τυχαίο πρὸς τήν ένότητα και τή συνειδητή συνέχεια τής ανθρώπινης δραστηριότητας είναι βασανιστικός και όχι μιá προφανής μονογραμμική αντίληψη προόδου. “Όπως αναφέρει και στό Ταξιδιωτικό Ημερολόγιό του, ο Διαφωτισμός είναι πάντοτε μέσον και ποτέ σκοπός· είναι ο έξορθολογισμός τῶν πραγματικῶν σχέσεων.

Η ιστορική κίνηση και ο αναστοχασμός για τή φύση της αποτελεί τόν ὄρο συγκεκριμένης έκδήλωσης τής ὀρθολογικότητας ως προϋπόθεσης τής μη άφηρημένης οίκουμενικότητας. Αὐτός είναι και ο πυρήνας τής καντιανῆς προβληματικῆς για τήν ιστορία ως αδιάκοπης προόδου μέσω αντιθέσεων, δυσκολιών και προσπαθειῶν υπέρβασής τους. Στόχος του Kant ήταν ή αναζήτηση τῶν δυνατοτήτων ὀρθολογικῆς θεμελίωσης του νοήματος τής ιστορικῆς κίνησης πρὸς κάποιον τελικό σκοπό, ήθικά και κοινωνικοπολιτικά προσδιορισμένο από τό διαφωτιστικό ἐπιχείρημα. Αντιμετωπίζει, σαφῶς ἐπηρεασμένος από τόν Rousseau, τή σχέση κοινωνίας-φύσης ως σχέση σύγκρουσης και ταυτόχρονα άφετηρίας μιᾶς ανώτερης σύνθεσης ἔλλογου πολιτισμοῦ. Η αναγκαιότητα θεμελίωσης ενός δεσμευτικοῦ πλαισίου καθολικοῦ κύρους αξιῶν, ὅπου μέσω τής άγωγῆς ή άνθρωπότητα θά μεταβεί προοδευτικά σέ μιάν εϋνομούμενη κοινωνία σεβασμοῦ τῶν ανθρώπινων δικαιωμάτων, αποτελεί προϋπόθεση και ταυτόχρονα ιστορικό αίτημα τής πορείας έξορθολογισμοῦ τῶν κοινωνικῶν σχέσεων. Σύμφωνα με τήν προβληματική που αναπτύσσεται στά σχετικά με τή φιλοσοφία τής ‘Ιστορίας δοκίμιά του³, πραγματική άρχή τής ιστορίας είναι ο άνθρωπος με ικανότητες, που από τή φύση του ένστίκτου περνᾷ σ’ ἐκείνη του λόγου, ὡστε άρχικά νά μπορεῖ τεχνητά, με τή βοήθεια τής φαντασίας, νά προκαλεῖ ἐπιθυμίες και στη συνέχεια νά είναι σέ θέση νά προσμένει στοχαστικά τό μέλλον –κάτι που αποτελεί τό πιό αποφασιστικό γνώρισμα τής ανθρώπινης υπεροχῆς– τό ὅποιο συνεπάγεται τόσο τήν προετοιμασία για μακρινούς σκοπούς ὅσο και τήν αναγνώριση ὅτι είναι πηγή φροντίδων και στεναχώριας από τήν άβεβαιότητα του μέλλοντος.

Η πορεία αὐτή του ανθρώπινου λόγου, ή ἔλλογη πορεία τής ιστορίας, οδηγεί στην κατανόηση από τή μεριά του ανθρώπου ὅτι αὐτός είναι ο κύριος σκοπός τής φύσης ως ἔλλογο ὄν και κατά τήν αξίωσή του νά είναι αὐτοσκοπός και στη μετάβασή του από τήν κατάσταση τής φύσης σ’ αὐτήν τής ἔλευθε-

3. Ο Kant ἐπικρίνει τίς φιλοσοφικοϊστορικές αντιλήψεις του Herder, με κάποιο άπόλυτο τρόπο είναι αλήθεια, τόσο στίς σχετικές βιβλιοκρισίες του για τό ἔργο του *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, ὅσο και στά σχετικά με τήν ‘Ιστορία δικά του δοκίμια.

ρίας. Ο Kant, αρνούμενος κάθε εξιδανικευμένη εικόνα και τάση επιστροφής σ' ένα υποτιθέμενο "χρυσό" παρελθόν, επιχειρεί να προσδιορίσει τους όρους κίνησης του παρόντος και ταυτοχρόνως των προϋποθέσεων υπέρβασής του. Προϋπόθεση για την ένωση μέσα στην κοινωνία είναι το στάδιο της εργασίας και της διένεξης, προϋπόθεση του αϊτήματος της ισότητας είναι ή αύξηση της ανισότητας και του ανταγωνισμού, προϋπόθεση της ειρήνης είναι ή προετοιμασία για πόλεμο. Η πρόοδος είναι μια διαλεκτική πορεία υπερέβασεων ιστορικών στιγμών που εμφανίζονται ως στάδια στην πορεία του λόγου.

Ο κατακερματισμός της σύγχρονης κοινωνικής ζωής και τα ποικίλα φαινόμενα διάστασης του ενιαίου χαρακτήρα του ανθρώπινου γένους δεν μπορούν να αντιμετωπισθούν ήθικοπολιτικά με την θεωρητική αναπαραγωγή τους στα πλαίσια του ιστορικισμού και του σχετικισμού ούτε, βέβαια, με τη συστηματική αγνόησή τους στη λογική μιας φορμαλιστικού τύπου δεσμευτικότητας. Η προβολή των κλειστών, αυτοπροσδιοριζόμενων παραδόσεων ως "λύσεων" στη σημερινή κατάσταση μπορεί να δίνει μιάν αισθητή ασφάλεια, αντήρκειας και ιστορικής συνέχειας, αλλά υπονομεύει τη δυνατότητα των ανθρώπινων δικαιωμάτων να λειτουργήσουν ως οικουμενικές, πέραν των διαφόρων χωριστικών προσδιορισμών, δεσμευτικές αξίες. Αυτό οί σημαίνει άρνηση της δυναμικής και της συμβολής των κοινωνικών, πολιτισμικών, ήθικών παραδόσεων στον καθορισμό των τρόπων συμβίωσης, έλικοινωνίας και αναζήτησης της προσωπικής και συλλογικής ευτυχίας. Κανείς δεν μπορεί να άρνηθει τον ιστορικοκοινωνικό χώρο διαμόρφωσής του, το πλαίσιο ανάπτυξης και ώριμησης της ιδιαίτερης ταυτότητάς του. Έκλινο που θα μπορούσε να τονιστεί είναι ότι ή αξίωση οικουμενικότητας και καθολικής έγκυρότητας ήθικοπολιτικών αρχών συμπεριφοράς μπορεί στη διατύπωσή της να εμφανίζεται ως μία άφηρημένη προϋπόθεση - άφοῦ μόνον έτσι θα λειτουργούσε ως απόλυτα δεσμευτική - ως πρὸς τὸ περιεχόμενό της, όμως, συνιστᾶ ένα μέγιστο ιστορικό αϊτημα. Γίνεται συγκεκριμένη ιστορικοκοινωνική δραστηριότητα που στοχεύει στην έλεύθερη και ισότιμη ανάπτυξη της ανθρώπινης προσωπικότητας.